

Goro Christoph Kimura

Wuznam naložowanja serbšćiny w cyrkwi za jeje zachowanje Příkladowa studija z katolskeje wosady*

K wopomnjenju njeboh fararja dr. Rudolfa Kilanka

1. Markantne zachowanje rěče pola katolskich Serbow

Kaž je znate, je katolski region na zapadze Hornjeje Łužicy jenička kónčina, w kotrejž so serbšćina¹ we wšěch generacijach jako rěč wšědneho dnja wužiwa. ELLE (1991) trochowaše, zo pochadźatej znajmjeńša dvě třecinyje aktiwnje serbsce rěčacych z tuteje kónčiny. To je keđzbyhódne, wosebje hladajo na to, zo stachu so po reformaciji wjac hač 90 % Serbow ewangelscy. Ze swojim markantnym zachowanjom serbšćiny je katolski region takrjec predestinowany za to, zo by so přepytowało, kak móže mała rěč pře-trać.² W předležacej studiji předstaju wuslědki terenowego slědženja ze zaměrom, wotkryć mechanizm zachowanja rěče. Najprjedy wopisuju přistup a metodu studije w konteksće aktualneho stawa slědženja. Po tym přiwobroću so konkretnej wubranej wosadze.

2. Zachowanje rěče jako proces

Slědženje wo zachowanju rěče resp. změnje rěčow je so w poslednich lětdžesatkach na wažny směr sociolinguistiki wuwiła. SLOBODA (2009) pak skedźbnja na to, zo stejachu dotal husto zwěšćenje a analiza jednotliwych faktorow w srjedźišću, kotrež wjedu k zachowanju abo pozhubjenju rěčow.³ Sam proces přeměnenjow we wužiwanju rěče porno tomu dosć přeslědženje njeje. Tohodla namjetuje wón naložowanje teorieje rěčneho managementa jako wědomostneho přistupa, kotryž dowoli přepytowanje změny rěčow jako dynamiski proces.

W srjedźišću teorieje rěčneho managementa (hlej NEKVAPIL 2009, 2012) steji proces, kotryž so po zakładnym modelu teorieje z pomocu scěhowacych fazow přepytuje: zwěšćenje (na př. wotchilenja wot normy) → hódnoćenje → naćisk naprawow → přewjedženje naprawow.⁴ Charakteristiske za mjenowanu teoriiju je dale, zo zběhnje so w sociolinguistice tradicionelnje plaćace džělenje mjez slědženjom wo „rěčnym za-dđerženju“ na jednej a wo „rěčnej politice“ na tamnej stronje (KIMURA 2005a). Město toho wobhladaja so wšitke metarěčne aktiwity jako džěl rěčneho managementa. Při tym

* Tuta studija njeby móžna była bjez wotewrjeného přijeća awtora w přepytowanej wosadze, tuž słuša mój wosebity džak Wotrowskim wosadnym. Předležacy nastawk je wobdžěłana wersija KIMURA (2015a).

¹ W slawistice rozeznawatej so hornjo- a delnjoserbšćina jako dvě zapadnosłowjanskej rěči. Wuraz „serbšćina“ wužiwam tu w zjimacym zmysle. Konkretnje jedna so w předležacej studiji wo hornjoserbšćinu.

² To njerka, zo njeje tež katolski region wot asimilacije potrjecheny (WALDE 2004).

³ Tak koncentruje so POTOWSKI (2013) w swojim přehledze tutoho wobłuka slědženja na wšelake faktory a jich wuznam.

⁴ Scěhować móže hišće dalša faza ewaluacije (KIMURA 2014).

rozeznawaja so wšelake typy rěčneho managementa: sprěnja metarěčne aktiwity, kotrež přewodzeja wužiwanje rěče w konkretnej situaciji, a zdruha aktiwity, kotrež wobwliwuja wužiwanje rěče na mjenje abo bóle organizowane wašnje a situacije přesahuju (*trans-situational*) (NEKVAPIL 2009: 2). Přenje mjenuja so „jednory management“ (*simple management*), druhe „organizowany management“ (*organized management*). NEKVAPIL (2012: 17) zjima poměr mjez jednorym a organizowanym managementom kaž sčěhuje: „[...] the two types of language management may be intertwined with one another dialectically: organized management influences simple management, and yet organized management results from simple management.“ Runje tajki dialektiski poměr wobkruća tež SLOBODA (2009).

Předležaca studija nawjazuje na džělo Slobody, naložuju přistup rěčneho managementa na prašenje zachowanja rěče resp. změny rěčow. Hinak hač w přepytowanju Slobody w Běloruskej, kotrež měrješe so wosebje na změnu rěčow, steji tu zachowanje rěče w fokusu. Je jasne, zo je změna rěčow proces.⁵ Sloboda jón nadrobnje předstaja. Zo pak ma tež zachowanje rěče charakter procesa, njeje na přeni pohlad tak wočiwidne. Z předležacej studiju chcu na to skedźbnić, zo njehodži so jenož změna rěčow, ale tež zachowanje rěče jako wuslědk procesow rozumić. Póndže předewšěm wo to, znazornić poměr mjez wšelakimi jednorymi a organizowanymi procesami managementa. Tak přińdzemy z wěstosću k jasnišemu wobrazej wo tym, kak dóndže k zachowanju rěče, hač by to z jednorym naličenjom skutkowacych faktorow móžno było.

3. Fokus a metoda předležacej studije

K znazornjenju procesualneho charaktera pozdatnje statiskeho zachowanja rěče chcu so wosebje na jednanja a interakcije koncentrować. Tole zda so mi być wažne wudospólnjenje k Slobodowemu přinoškej, kotryž předstaja w přnim rjedže procesy změny rěčow w jednej swójbje, a to w běhu lět a na pozadku wobdawaceje towaršnosće. Wšak je zasadne wuchadzišćo za teoriju rěčneho managementa, zo maja wšitke rěčne problemy swój zakład w aktualnych interakcijach (NEUSTUPNÝ 2003: 126). Wuznam konkretnych jednanjow jako baza rěčneho managementa njemóže so dosć wuzběhować, hladajo na to, zo so tutón zakład w diskusijach wo rěčnej politice hustodosć zanjecha.

Štož nastupa katolskich Serbow, dyrbi so z toho wuchadžeć, zo zwisuja přičiny wobchowanja serbšćiny z jich konfesionalnej wosebitosću, wšak so towaršnostne poměry pola nich lědma wot tych w susodnych ewangelskich kónčinach rozeznawaja. Wo prašenju zwiska mjez zachowanjom rěče pola katolskich Serbow z jich nabožinu je so JAENECKE (2003) wobšěrnje wuprajila. Wona nastaji tezu, zo je so serbšćina pola katolskich Serbow wosebje tohodla zdžeržala, dokelž tworješe wuměňjenje za přislušnosť k nabožnej zhromadnosći. Hačrunjež mjenuje w swojej etnologiskej studiji syłu přikładow, měri so wona w cyłku na wopisowanje faktorow, a naložowanje rěče w cyrkwi so dokładnišo njeanalizuje. Sčěhowace předstajenje konkretnych rěčnych jednanjow ma znazornić, na kajke wašnje zwisuje přislušnosť k wosadze z wužiwanjom serbšćiny.

Z jara wšelakorych komunikaciskich situacijow w zwisku z nabožnej praksu koncentrujemy so w předležacym nastawku na Božu mšu a na přenjowoprawjensku wučbu. Boža mša njeje jenož centralne jednanje w cyrkwi, ale twori zdobom najwjetši, jelizo

⁵ NORBERG (1996a, 1996b) je proces přechoda ze serbšćiny na němčinu w běhu generacijow na přikładze Hochozy w Delnjeje Łužicy předstajila, mj. dr. analizuje faktory, polěkowace změnje rěčow.

nic jenički zjawny rum prawidłowneho nałożowanja serbsčiny. Z tym njeje Boža mša jenož někajka składnosć wužiwanja serbsčiny mjez mnohimi, ale hraje w serbskim konteksće wusahowacu rólu za zdźerženje rěče.⁶ Prěnjowoprawjenska wučba je wažna za zawjedženje dorosta wosady do nabožnej praksy w cyrkwi, mj. dr. na Božej mši.

Daty za předležacu studiju bazuja předewšěm na zapiskach w slědžerskich dženikach a na nahrawanjach, kotrež sym w nalěću 2001 w běhu dwuměsačneho terenowego slědženja w jednej ze serbskich katolskich wosadow zhotowił. Čěžišćo tworješe wobdźělene wobkedźbowanje: na dróze, w bydlenjach, w hosćencu, w młodžinskim a wjesnym klubje a na druhich zhromadźiznach, w pěstowarni, w šuli a nic naposledk w cyrkwi. Dalokož bě móžno, wobdźělích so na wšěch cyrkwinskih a dalšich zjawnych zarjadowanjach w přepytowanej wsy. Rozmołwy z prašenjemi k wobkedźbowanym situacijam, kotrež wotměchu so pak při składnostnych zetkanjach abo při wosebje dorěčanych zetkankach, móža so metodologisce jako naslědne interviewy (*follow-up interview*) zarjadować. Wobkedźbowanja a rozmołwy zapisowachu so bjezposrědnje při rozmołwje abo hnydom po tym w slědžerskim dženiku. Na cyrkwinskih a druhich institucionalnych zarjadowanjach zhotowichu so z dowolnosću zarjadowarja tež zwukowe nahrawanja, kotrež so transkribowachu, to potrjechi na př. Bože mšě a přenjowoprawjensku wučbu, kotrež so w scěhowacym wobjednaja. Přidatnje su so na wjetšich zarjadowanjach, kaž na př. na kemšach, naprašniki z prašenjemi wo městnje bydlenja a wo rěčnym pozadku wobdźělnikow rozdźělili.⁷

4. Přiswojenje a wužiwanje rěče w přepytowanej wosadze

Prjedy hač přiwobroćimy so rěčnemu managementej w cyrkwi, chcemy skrótka wobswětlič rěčne wuměnjjenja a zasadne tendency wužiwanja rěče w přepytowanej wsy, zo bychmy kontekst a kajkosće rěčneho managementa w cyrkwi lěpje rozumić móhli.

Předmjet přepytowanja je Wotrowska wosada na južnym wuchodze serbskeho rěčneho terena, kotraž měješe w času přepytowanja něhdže 600 wosadnych a wobsteješe z 15 wjeskow, w kotrychž ležeše podžěl katolikow pola ca. 30 procentow. Pječ wsow z poměrnje wysokej koncentraciju serbskorěčneho wobydlerstwa⁸ tworí z někak třomi štwórcinami wěriwych jadro wosady. We wšěch tutech wsach pak je wjace katolikow hač serbskorěčnych wosadnych, kóždy serbsce rěčacy je zwjetša zdobom katolski, tola nic kóždy katolik rěči serbsce. Su potajkim tež wosadni z němskej maćeršćinu, kotřiž serbsčinu we wšelakej měrje znaja.

Serbsčina so hač do džensnišeho předewšěm w swójbach dale dawa. Za wužiwanje serbsčiny jako přewažowaceje rěče w swójbje je nimale z wuměnjjenjom, zo wobaj mandželskaj serbsce rěčitaj. W rěčnje měšanych swójbach pak wužiwa so zwjetša němčina. Tak wupraji so serbskorěčna žona wo rěčnej praksy w swojej swójbje, zo so doma „wězo“ němsce rěči, wšak je jeje mandželski Němc. Tabela 1 pokazuje tendencu wužiwanja rěčow w serbskich a němsko-serbskich swójbach z džěćimi, zakład za posu-

⁶ KIMURA (2005b) wuzběhuje mjez woblukami prawidłowneho wužiwanja serbsčiny wosebitu poziciju kemšow. Wo wuznamje Božej mše a přenjowoprawjenskeje wučby za zachowanje rěče přiř. tež JAENECKE 2003: 222–232, 265–266.

⁷ Naprašniki wudźěllichu so wšitkim wobdźělnikam a so při wuchodze zaso zezběrachu. Farar přewostaji wěsty čas za jich wupjeljenje. Kwota wróćenja ležeše mjez 90 a 100 procentami.

⁸ „Serbskorěčnych“ mjenuju w scěhowacym ludźi, za kotrychž je serbsčina maćeršćina (tu w zmysle přěnja rěč), „němskorěčnych“ mjenuju ludźi z němčinu jako maćeršćinu.

džowanje twori efekt rěčneje praksy, t. r. wuspěšne přiswojenje serbšćiny přez džěci. Realne wužiwanje rěče je so wě kompleksniše a njehodži so tak jednozmyslnje předstajić. Pod „serbskimi swójbami“ rozumju swójbje, w kotrychž staj wobaj staršej maćernorěčnej Serbaj, mjeztym zo je w „němsko-serbskich swójbach“ maćeršćina jednoho ze staršuju němčina.

	přewažnje serbsce	wobě rěči	přewažnje němsce	suma
serbska swójba	39 (195) ⁹	1 (4)	0	40 (199)
němsko-serbska swójba	0	3 (13)	33 (130)	39 (143)

Tabela 1: Tendency wužiwanja rěčow w swójbach z doma bydlaćimi džěćimi pod 20 lětami w pjec jadrowych wsach (zestajane wot awtora; staw: měrc 2001)¹⁰

Nimo swójbje hrajetej pěstowarnja a šula wažnu rólu při přiswojenju rěče. W tutymaj institucijomaj njerozšěrjeja so jenož rěčne znajomosće serbskorěčnych džěci, ale tež tym, kotraž doma serbsce njerěča, poskića so móžnosć, serbsce nawuknyć. Do pěstowarnje wosadneje wsy chodžeše w času přepytowanja 20 džěci, 10 z nich zarjadowachu pěstowarki jako serbskorěčne a 10 jako němskorěčne. Wobchadna rěč džěci, tež tajkich z němskorěčnych swójbow, z pěstowarkami bě zasadnje serbska. W serbskich šulach wobsteješej hač do časa přepytowanja dwaj typaj rjadownjow: t. mj. A-rjadownje ze serbšćinu jako wuwučowanskej rěču, kotraž běchu w přnim rjedže za serbskorěčnych myslene, a B-rjadownje z wučbu serbšćiny tež za džěci bjez předznajomosće serbskeje rěče. W mlódšich lětnikach zarjadowachu so w času přepytowanja runje dwurěčne rjadownje za wšě džěci.¹¹ Wšitke džěci ze serbskorěčnych swójbow chodžachu do serbskeje šule, zwjetša do najblišeje serbskeje zakładneje abo srjedźneje šule. Zwjetša wopytowachu wone A-rjadownju. Tež džěci z němskorěčnych swójbow (potrjechi to wosebje swójbje z jadrowych wsow wosady a tajke, w kotrychž bě jedyn ze staršuju serbskorěčny) chodžachu do serbskich šulow, zwjetša do B-rjadownje. Tabela 2 pokazuje ličbu šulerjow w typach rjadownjow. 10 džěci wopytowaše Serbski gymnazij w Budyšinje.

	suma
A-rjadownja	41
B- rjadownja	22
dwurěčna rjadownja	11 (7) ¹²

Tabela 2: Šulerjo z wosady w bliskej serbskej zakładnej a srjedźnej šuli (zestajane wot awtora; staw měrc 2001)

⁹ Ličba swójbow (w spinkach: ličba swójbnych).

¹⁰ Swójbje, w kotrychž žadyn z mandželskeju serbsce njerěči, a domjacnosće z džěćimi w starobje před zastupom do pěstowarnje njejsu wobkedźbowane. Zakład podačow je w zasadze rěčne přiřadowanje džěci w pěstowarni a šuli, kotraž je so wot potrjechenych swójbow samych wobkrućilo abo korigowało.

¹¹ Někotre předmjety wuwučuja so tež w tutej rjadownjach w skupinach, džělenych po maćeršćinje.

¹² Za džěci 1. a 2. lětnika běchu so hižo dwurěčne rjadownje wutworili. Za tute rjadownje podawa so w spinkach ličba džěci ze serbšćinu jako swójbnej rěču.

Hladajo na všedne wužiwanje řeče zwěsčichu so scěhowace tendency: Sprěnja wužiwa – wothladajo wot někotrych wuwzacow – jenož maćerščinarjo serbščinu aktiwne. Wjetšina tych, kotřiž su hakle w pěstowarni a/abo šuli serbsce nawuknyli, wužiwa tutu řeč zředka we všednym žiwjenju. Wjacori němškorečni mi wujasnichu, zo řeča tola hnydom zwotprědka němsce, dokelž činja w serbšćinje gramatiske abo hinaše zmylki. Zdruha so serbsce jenož potom řeči, jeli móže so tež serbska wotmołwa wočakować, t. r. zwjetša z maćerščinarjami. Tež z tymi, kotřiž serbsce rozumja, so němsce řeči. Podam přiklad ze slědžerskeho dženika: Po kemšach zetka so 12 młodostnych, jedyn z nich němškorečny, kotryž pak bjez problemow serbsce rozumi. Wšitycy rozmołwjachu so němsce. Na moje prašenje wobkrući jedyn ze serbskorěčnych młodostnych, zo so z Němcami ze wsy, kotřiž serbsce rozumja, tola němsce řeči, dokelž woni sami němsce řeča. Přitomny němski młodostny k tomu měnješe: „Es hat sich so eingebürgert.“ Receptiwna dwurěčnosť, při kotrež kóždy w swojej maćerščinje řeči, je po zdaću lědma rozšěrjena, tež hdyž wobsteji k tomu – wuchadžejo z řečnych zamóžnoscow – bjez dwěla móžnosť.¹³

Powšitkownje plaći potajkim princip, zo řeči so mjez sobu serbsce, před řečneje měšanym publikumom pak němsce. Tute řečne zadžerženje zda so tak kruće zakótwjene, zo wustupuje njehladajo na etniske resp. narodne nastajenje řečaceho. Tež wědomi Serbja, kotřiž so na př. w serbskich towarstwach angažuja, pokazuja tajke nastajenje. Wopisana tendenca řečneho managementa móže so jako džěl sociokulturneho a komunikatiwneho managementa rozumić, kotryž słuži integraciji do wjetšeje němškorečneje towaršnosće bjez wjetšich konfliktow.¹⁴

Tak hodži so zwěsčić, zo drje wobsteji za wšěch we wosadze wotrosćacych móžnosť, serbsce nawuknyć, kotraž so zwjetša tež wužiwa, woprawdžite nałožowanje serbšćiny pak je poprawom na komunikaciju mjez maćernorečnymi Serbami wobmjewanane, tak zo je realne wužiwanje serbšćiny tójšto snadniše, hač bychu to potencielne móžnosće dowolili. Zo je so serbščina w někotrych jadrowych wsach při wšěm jako řeč všedneho mjezsobneho wobchada wobchowala, hodži so z tym wujasnić, zo su maćernorečni Serbja w tutych wsach w přewažowacej wjetšinje.

5. Řečný management na kemšach

Přiwobročny so nětko řečnemu managementej w cyrkwi. W kóždych wosadze postajeny řečný porjad kemšow móže so zasadnje jako organizowany řečný management wobhladować. Porno tomu njeje wužiwanje řečow w přěnjowoprawjenskej wučbje postajene a podleži tuž bóle jednoremu managementej. Katolska cyrkej abo přisłušne biskopstwo wosady (Drježdžany-Mišno) njewukonjachu w času přěpytowanja žanu eksplicitnu abo direktnu řečnu politiku hladajo na wuzwolenje ludoweje řeče we wosadach serbskeho sydłenskeho ruma, tak zo móžemy so tu na lokalne poměry koncentrować.¹⁵

¹³ Njedaloko Serbow, w němsko-pólskej namjeznej kónčinje, je móžno wobkedžbować situacije receptiwnje dwurěčnosće mjez Němcami a Polakami (KIMURA 2015b).

¹⁴ KIMURA (2005b) předstaja rozšěrjene řečne ideologije, kotrež wusprawnjeja přiměrjenje k němskej towaršnosći z argumentami kaž „trěbnosć“, „zdwórliwosć“ abo „toleranca“.

¹⁵ LIDDICOAT/BALDAUF (2008) skedžbnjataj na wuznam lokalneje řečneje politiki, kotraž je so w dotalnych slědženjach wo řečneje politice husto z njeprawom marginalizowala. Slědžerski přístup řečneho managementa móže k přewinjenju tuteje slabosće přinošować.

Jako přenje wopisam praksu na kemšach: Boža mša je najwažniše cyrkwinske zarjadowanje a wosebje wopyt njedźelnišich kemšow plaći jako winowatosć kóždeho katolika. Powšitkownje chodži w Němskej jenož mjeńši džěl katolskich wosadnych prawidłownje njedźelu kemši, porno tomu je wobdźělenje katolskich Serbow poměrnje wysoke. W pjeć lětach před časom přepytowanja (1996–2000) ležeše přerězk wopytowanja njedźelnišeje Božeje mše w přepytowanej wosadze pola 63 %.¹⁶ Při tym ma so rozeznawać mjez jadrowymi katolsko-serbskimi a wokolnymi wsami. Mjeztym zo je zwisk z cyrkwu w nakromnych kónčinach generelnje słabši, móže so wosebje w jadrowych wsach z přewažnje katolskim wobydlerstwom wobdźělenje na njedźelnišej Božej mši jako socialna norma wobhladować. Tole pokaza so cyle jasnje w naprašowanjach we wobłuku terenoweho slědženja – wobdźělnicy pochadźachu nimale bjez wuwzaća z jadrowych wsow.

Njedźelniše kemše hraja za wjetši džěl wosadnych wothladajo wot nabožneho woznama wažnu towaršnostnu rólu jako přiležnosć prawidłowneho zetkawanja. Tak njewuměnjeja so do kemšow a po nich jenož najnowše powěsće, ale wozjewjeja so tež na kóncu kemšow zarjadowanja we wsy, kaž na př. zetkanja wjesneho kluba. BUCHHOLT (1998: 344), kotryž je změny w socialnych syćach jedneje serbskeje katolskeje wsy přepytował, wuzběhuje, zo je so po přewróće najwjetši džěl dotalnych strukturow zhromadnosće we wsy zhubił, při čimž tworí cyrkej „jeničke wuwzaće“. Cyrkej wopokazuje so jako centralne městno, kotrež posrědkuje nimo priwatnych kontaktow začuće zhromadnosće, a tuta funkcija so konkretizuje přez njedźelniše kemše.

Wobhladajmy sej wuzwolenje rěče z perspektiwy procesa managementa. Jako přenje staja so prašenje normy. JAENECKE (2003: 334) zwěsća wo rěčnej praksy w katolskej cyrkwi pola Serbow scěhowace: „Die sorbische Sprache findet Eingang in nahezu alle Bereiche des religiösen Lebens, die Ausnahmen werden von den Pfarrern und Gemeindegliedern problematisiert.“

Móžemy potajkim zwěsćić, zo wobhladuje so pola katolskich Serbow wužiwanje serbsčiny w cyrkwi jako norma abo znajmjeńša jako požadane. Tutu normu móžemy z tym wujasnić, zo je so přez lěta pola katolskich Serbow wěra wusko z narodnosću zwjazala. Z tutym sociokulturnym aspektom njemóžemy so tu dokładnišo zaběrać.¹⁷ Njeh je tu pokazane na zwěsćenje pola Wałdy (WALDE 1993: 40), kotryž wopisuje w slědźerskej rozprawje hač do džensnišeho wobstějacy zwisk takle: „Bei der Antwort auf die konkrete Frage, was bei den katholischen Sorben das eigentlich Nationale ausmacht oder woran man das Gemeinsame aller katholischen Sorben erkennt, steht an erster Stelle – das geben auch fast alle Vertreter der jüngeren Generation an – das religiöse Leben.“

Wužiwanje němčiny mamy tuž jako wotchilenje wot normy wobhladować, hdyž tež je přesadženje mjenowaneje normy w kóždej wosadze hinaše. Tabela 3 pokazuje časy a rěče kemšow w přepytowanej wosadze w dobjě přepytowanja. Nimale wšě kemše su serbske z wuwzacóm druheje a štwórteje soboty měsaca. Tutej tworitej potajkim wotchilenje wot normy. Tajke prawidła wužiwanja rěče same su wuslědk rěčneho managementa we wosadze. Za zrozumjenje nastaća tuteje změny je hódno do stawiznow pohladać prjedy hač wopisamy aktualny rěčny management w času přepytowanja.

¹⁶ Podaća bazuja na wobličenjach, kotrež so dwójce wob lěto přewjedžechu a biskopskemu ordinariatej zdžěllichu. Wuslědki wobličenjow a statistiki wosadnych předleža we wosadnym archiwje.

¹⁷ WALDE (2000) wujasnja historiske wuwice katolsko-serbskeho miljeja z pomocu diskursoweje analyzy serbskeho katolskeho časopisa „Katolski Posol“.

póndžela	wutora	srjeda	štwórtk	pjatk	sobota	njedžela
—	7:00 S	7:00 S	16:15 S	19:00 S	19:00 S [N (2.+4.)]	7:00 S 9:00 S

Tabela 3: Čas a rěč kemšow (S = serbsce; N = němсце)

Zawjedženje němčiny do Božeje mšě dze wróco na čas nacionalsocializma. Hač do lěta 1940, jako wupokaza so – runje kaž w mnohich dalších serbskich wosadach – serbski duchowny a so z němskim naruna, běchu předowanja a kěrluš zasadnje serbske.¹⁸ W času skutkowanja němškeho duchowneho předowaše so němсце, najpozdzišo wot lěta 1942 smědžeše so zaso serbsce spěwać. Po wójnje, w juliju 1945, nawróci so serbski duchowny do wosady. „Wuwzaćny staw“ pak njemóžeše so dospójnje zběhnyć, dokelž běchu na kóncu Druheje swětoweje wójny tak mjenowani přesydlency, čekancy z prjedy němskich kónčin na wuchodze do wosady přichahnyli. W zwisku z tym rozrosće ličba wosadnych z 683 w lěće 1939 na 971 w lěće 1950. Za přičehnjonych Němcow poskići so spočatnje „kóždu njedželu mjez rańšimi a dopołdnišimi kemšemi přidatnje němške předowanje, kěrluš a wozjewjenja w němskej rěči“ (POHONČOWA/POHONČ 2006: 104). Poněčim pak ličba přesydlencow zaso spadny; tuž so němškorěčny podžěl na cyrkwinskih zarjadowanjach pomjeńši. Nětčiše rjadowanje zawjedže so w lěće 1973 – po Druhim Vatikanskim koncilu (1962–65) bě móžno, njedželnišu Božu mšu hižo sobotu swječić. Tehdyše Džělowe zjednoćenstwo katolskich serbskich duchownych wobzamkny na swojim posedženju w juniju 1972 zawjedženje sobotnišeje wječorneje Božeje mšě (KILANK 1973, dokład 58). W přepytowanej wosadze zawjedže so wona swjatki 1973. Sobotniše kemše mějachu wosadnym, kotřiž dyrbyja njedželu džělać, wopyt Božeje mšě zmóžnić. Zdobom wujasni tehdyši farar, zo budže za němškorěčnych kemšerjow, kotřiž z wulkeho džěla z druhich wsow do wosadneje wsy přichadźachu, sobotu wječor přihódniši čas hač njedželu rano („Katolski Posol“ 5. 8. 1973). Z toho časa swječachu so němške kemše, kotrež wotměwachu so dotal kóždu štwórtu njedželu rano, kóždu druhu a štwórtu sobotu wječor.

Wopisany rěčny management tehdyšeje wosady pokazuje zajimawe wubalansowanje wšelakorych zajimow. Na jednej stronje wobkedźbujaja so potreby němskich wosadnych, na tamnej stronje pak wuzběhnyja so fakt, zo so němške kemše kóždu njedželu nje-wotměwaja, wuznam serbsčiny jako hłowneje cyrkwinskeje rěče we wosadze. Zo njeje kóždy tydźeń wopyt němskich kemšow móžny, předpokładuje, zo budu so němškorěčni, kotřiž chcedźa kóždy tydźeń w swojej wosadze kemši chodźić, tež na serbskich Božich mšach wobdžěleć. Štóž pak chce tydžensce na němške kemše chodźić, je de facto na susodne wosady pokazany. Tak móžemy tu wo selektiwnej integraciji němškorěčnych wosadnych do serbskeho wosadneho žiwjenja rěčeć. Mjeztym zo někotři němškorěčni z wonkownych wsow woprawdže do susodnych wosadow kemši chodźachu, běchu z něhdže 80 wopytowarjow sobotnišich wječornych kemšow we wosadneje wsy dwacećo ze swójbow, hdžež so přewažnje němсце rěči. Takle zapřijimujaja so tež ći, kiž doma jenož mało abo scyła serbsce njerěča, do serbskorěčneho ruma.¹⁹

¹⁸ Doniž njezawjedže so 1965 po Druhim Vatikanskim koncilu serbsčina jako liturgiska rěč, hraješe tež laćonščina wažnu rólu w Božej mši. Tu pak koncentrujemy so na poměr mjez serbsčinu a němčinu jako ludowymaj rěčomaj.

¹⁹ Třeća móžnosć wobdžělenja, zo by so jenož dwutydžensce na němške kemše chodźilo, je so w času přepytowanja lědma praktikowała.

Wosadny farar sam wšak tute rozrisanje za idealne njeměješe, kaž pokaza so w času terenoweho slědženja w někotrych wuprajenjach wo wobdźělenju serbskorěčnych na němskich kemšach. Tak přispomni wón jónu před němskimi sobotnišimi kemšemi: „Džensa su němske kemše. Němske kemše za katolskich Serbow.“ Wón pokaza z tym na to, zo chodža sobotu wječor zwjetša Serbja kemši. Při dalšej składnosći přispomni w rozmołwje po sobotnišich kemšach, zo su kemšerjo zwjetša Serbja a jenož někotři su Němcy. Ale je čězko něšto změnić, štož su jeho předchadnicy zawjedli. Po jeho měnjenju bychu dohromady dwoje kemše dosahali, jedne sobotu a druhe njedželu. Hdyž pak bychu so sobotniše wječorne kemše wotstronili, bychu so někotři hóršili, zo su jim „jich“ Božu mšu přeč wzali.²⁰ A tak njeje tež mjenowany farar po přewzaću fary ničo na rěči kemšow změnił. Wobkedźbujemy tu potajkim zwěsćenje a hódnoćenje wotchilenja wot normy, tola někajke naprawy hladajo na oficialny kemšacy porjad a rěč njejsu so ani planowali ani přewjedli.

To wšak njerěka, zo njejsu so dalše managementowe naprawy přewjedli. Tak měnjachu so prócowanja wo spěchowanje serbsčiny na kemšach na wěste čěžišća.

Jedyn rozdźěl potrjechi rólu ministrantow. JAENECKE (2003: 228–229) na to skedźbnja, zo spjelnja přednjesenje próstwow přez ministrantow zdomom funkciju rěčeho zwučowanja. Tak přinošuje Boža mša k wukmanjenju w serbskej rěči. To je wosebje kedźbyhódne hladajo na to, zo je zwonka šule w zjawnosći hewak lědma přiležnosć, serbsce předčitać. W přepytowanej wosadze praktikowaše so předčitanje próstwow přez ministrantow jenož w serbskich Božich mšach. Na němskich wječornych kemšach přednjesechu so próstwy wot dorosćenych. Farar přispomni, zo stwori so přez aktiwne zapriječće do wotběha serbskich kemšow cyle wědomje tež ministrantam, kotřiž doma němsce rěča, składnosć, serbsčinu naložować. Wón widžeše w tym možnosć spěchowanja znajomoscow serbsčiny. Tak móže so tu wo organizowanym managemencie komunikacije zwonka rěčeho porjada rěčeć: Město zo by so oficialny kemšacy rěčny porjad změnił, zmodifikowa so sobuskutkowanje na kemšach, zo by so dorost ze serbskimi kemšemi zeznajomił.

Dalši rozdźěl je wobchadženje z druhej rěču na serbskich resp. němskich kemšach. Wuzběhnyć ma so konsekwenca, z kotrejž so serbsčina wužiwaše. Wozjewjenja za wosadu wupowěsnychu so jenož w serbskej rěči a so samo na němskich kemšach w serbskim originalu přednjesechu. Na serbskich kemšach čitachu so porno tomu přenjoťnje němske teksty a citaty w serbskim přeložku, kaž na př. pastyrskje listy biskopa abo namołwy katolskich pomocnych organizacijow k darowanju. Tute prócowanja su kedźbyhódne, wšak wšitcy přítomni tež němsce rozumja. We wšědnym mjezsobnym wobchadze cituja so němske wuprajenja w serbskich rozmołwach zwjetša w originalu. Na serbskich kemšach běchu w cyłej dobjě přepytowanja jenož dwójce němske sady slyšeć. Sprěnja, jako farar při připowědženju přenjeho naprašowanja kemšerjam wujasni, zo móža tež němskorěčni naprašnik bjez problemow wupjelnić, dokoľž su prašenja tež w němskej rěči podate. A zdruha, jako po předčitanju serbskeho přeložka biskopskeho pastyrskoho lista na to pokaza, zo je němski original teksta w čišćanej formje při cyrkwinych durjach wupołženy. Napadnje, zo njeslušatej wobě wuprajenju k prawidłownemu wotběhej kemšow a wotměštej so jako jednory management. Serbske wozjewjenja pak běchu kruty wobstatk němskich kemšow a móža so jako organizowany management wobhladować. Tež naprawy k dodžerženju serbskorěčneho wotběha kemšow mó-

²⁰ Farar citowaše džěl wuprajenja němsce („der Pfarrer hat uns unseren Gottesdienst weggenommen“), z čehož wuchadža, zo jednaše so wo pohóršk ze strony němskorěčnych.

žemy jako organizowany management hódnoćić, dokelž wudžělachy so přeložki horjeka mjenowanych němских originalnych tekstow hižo do rěčneho jednanja wot Towarstwa swj. Cyrila a Metoda, a to za wšitke serbske katolske wosady.

Zjimajo móže so rjec, zo steji rjadowanje wužiwanja rěčow na kemšach w napadnym kontrasće k zasadam wuzwolenja rěče we wšědnym mjezsobnym wobchadže. Mjeztym zo maksiměrowaše so zwonka cyrkwy skerje wužiwanje němčiny, spyta so na kemšach wotpowědnje datym wuměnjendam serbskorěčny rum maksiměrować. Hdžež stori management na hranicy, date přez oficialny kemšacy porjad, přewjedu so w běhu kemšow jednotliwe naprawy k spěchowanju serbsčiny. Nastanje začisc, zo jedna so wo prócowanje, spadowacu prezencu serbsčiny zwonka cyrkwy dalokož móžno w cyrkwi kompensěrować. Při tym džiwa so tež na potreby němškorěčnych wosadnych, a to z pomocu organizowaneho managementa rěčneho porjada abo přez jednory management w formje zaplěćenja němских sadow do wotběha kemšow. W tutech padach přestupi so norma cyle zaměrnje, zo by so němškorěčnym napřečo přišlo.

Na kóncu njech je přispomnjene, zo njebě integracija němškorěčnych wosadnych do serbskeho rěčneho ruma cyrkwy jenož naležnosć fararja, ale so tež wot serbskich wosadnych sobu njeseše. Tu njech je podaty přikład z cyrkwinskeho chóra: Na probje za Božu mšu skladnostnje slěborneho kwasu mandželskeju, kotrejž doma němšce rěčitaj, woprašaj so jedyn za spěwarjow, hač njeměl so tež němški kěrluš zanjesć. Tomu so znapřećiwi, zo wobaj tola na serbske kemše chodžitaj. Na to so rozsudži, zo ma při serbskich kěrlušach wostać.

6. Přihot na přenje swjate woprawjenje

Wobluk interakcijow, kotryž steji we wuskim zwisku z Božej mšu, je přenjowoprawjenska wučba. Jako zawod do wosadneho žiwjenja spjelnja tuta přihotowanska wučba wažnu rólu. Hačrunjež njeje to nihdže zapisane, plaći tež tu norma serbsčiny jako cyrkwinskeje rěče. Za přenjowoprawjensku wučbu je wosebje wažne, zo je rěč kemšow we wosadže w přenim rjedže serbsčina. Komplikacija za dodžerženje normy wuchadžeše w času přepytowanja z fakta, zo rěčachu z wosom šulerjow 3. lětnika, kotřiž mějachy so za přenje swjate woprawjenje přihotować, tře doma přewažnje němšce. Hinak hač při „normalnym“ postupowanju we wsey, hdžež wužiwa so w rěčnje měšanej skupinje jednorje němčina, jewjachy so tu naprawy na dwěmaj runinomaj.

Jako přenje doporuči so šulerjej, kotremuž bě jara ćežko, serbskej wučbje scěhować, zo móhl so na němškej wučbje w susodnej wosadže wobdžělić. Na prašenje awtora wujasni farar to z tym, zo njezměni jeničkeho wobdžělnika dla wuwučowansku rěč za wšěch na němčinu. Pola dalšej móžeše so hladajo na serbskorěčny swójbný pozadk a wobdžělenje na wučbje serbsčiny (w B-rjadowni) wočakować, zo staj kmanaj serbsku wučbu rozumić. Tuž přiwažtaj so do přenjowoprawjenskeje wučby we wosadže.²¹ Z tym zo nawuknu šulerjo nabožne zapřijeća a wurazy, spjelnja přenjowoprawjenska wučba tež rěčnokubłansku funkciju. Za njemačernorěčnej bě tuta funkcija čím wuznamniša, wšak bě to za njeju jenička fachowa wučba, kotraž so jim w serbskej rěči podawaše.

²¹ Samsne postupowanje běše farar hižo jako kaplan w druhej wosadže praktikował (Maćica Serbska 1993: 70). Z toho móžemy scěhować, zo njejedna so wo wuwzaće.

Wobhladajmy sej druhu runinu napravow, wobstejacu z komunikatiwnych a rěčnych strategijow w běhu interakcije.²² We wučbje, wotměwacej so na farje jónu wob tydžen popołdnu jednu hodžinu, zeznajomichu so šulerjo z pomocu dialoga mjez fararjom a šulerjami ze zmyslom a wotběhom swjateho woprawjenja a spowědže. Zwjetša staješe farar prašenja, na kotraž šulerjo wotmołwjachu. Wuwučowanska rěč bě konsekwentnje serbska. Tež tu bě wužiwanje serbšćiny norma. Farar so při tym prócowaše zawěsćić, zo tež němskorěčnej šulerjej (konkretnje: šuler a šulerka) wšo derje zrozumitaj. Tak prašeše so wospjet, hač staj wšo zrozumiłoj, štož je so prajiło (příklad 1), abo narěča jeju, tež hdyž njeběštaj so za wotmołwu přizjewiłoj. Na tute wašnje dóstaštaj němskorěčnej wobdželnikaj na př. tež w poslednjem hodžinje wučby skladnosć, sami cyłe sady formulować resp. za nabožnu praksu wažne formulacije wospjetować (příklad 2). Tak přešwědči so farar, zo móžetaj šulerjej nawuknjene serbske wurazy naložować.

Příklad 1 (F: farar; Jan, Anne: němskorěčnej šuler resp. šulerka)

F: *Hdyž sy ty přeprošeny, Jan, na jedne narodniny pola někoho, rozumiš narodniny?*

{Jan nyga.}

F: *Što ty sobu wzaš?*

Jan: *Dary.*

[...]

F: *Tym chudym dać, či, kotřiž njejsu... Anne, rozumiš? Haj?*

{Anne nyga.}

Příklad 2

F: *Jan, praji hišće jónu.*

Jan: *Moja posledna spowědž bě před sydnom njedzele.*

F: *Njedzelemi.* {gramatiska korektura}

F: *A hdyž sće hotowi, potom prajiće?* {F hlada na Anne}

Anne: *To běchu moje hrěchi. Jězus smil so.* [...]

F: *Potom ja praju: Chwaleń Jězus Chryst, a Jan wotmołwi?*

Jan: *Na wěki amen.* [...]

Tež wobě němskorěčnej džěsći prócowaštej so samej wot so, zo byštej wočakowanjam wotpowědowałoj. Hinak hač Jan přizjewješe so Anne, kotrejž bě čezko swobodnje serbsce rěčeć, zřědka na prašenja fararja; za to pak nimale přeco, hdyž džěše wo předčitanje. Stawaše so samo, zo zběhny wona ruku a so za čitanje přizjewi prjedy hač bě so farar prašał, što chce tekst čitać.

Kak wupada tu z wotchilenjemi wot normy? Wužiwanje němčiny hódnoćeše so z wjetšeho džěla jako wotchilenje, tuž prócowaše so farar z wotpowědnymi napravami wo nawrót k serbšćinje. Hdyž so na př. němska wotmołwa na prašenje fararja poda, prašeše so wón za serbskim wurazom (příklad 3) abo wón wospjetowaše wotmołwu serbsce, hdyž njeměješe znajomosć wotpowědneho wuraza za datu (příklad 4). Wobě strategiji, naprašowanje a wospjetowanje w serbskim přeložku, wobkedžbowach w dohromady štyrjoch nahrawanych hodžinach wučby šěsć króc.

²² Dokelž su w scěhowacym předewšěm komunikatiwne strategije a wuzwolenje rěče relevantne, wužiwamy ortografisku transkripciju.

Příklad 3 (němske wuprajenja su podšmórnjene)

F: *Hdy my swjećimy, zo je Jězus na křížu zemřel? Kajki džeń to budže?*

Anne: Karfreitag.

F: *Kak to serbsce rěka? Wulki*

Anne: *pjatk.*

Příklad 4

F: *Što je wón potom činil? Potom je wón tón chléb*

Anne: geteilt.

F: *Haj, lamał, my prajimy.*

Jewjachu pak so tež pady, hdyž farar z dobrej wolu normu přestupi abo jeje přestupjenje explicitnje dowoli. Trójce so sta, zo wospjetowaše farar čezke slowa w němskej řeči (*połnomóc/Vollmacht, wuhnać/verfolgen, swjećena woda/Weihwasser*). Jeli nchtó ze šulerjow na prašenje njewotmołwi a wobsteješe strach, zo su za to řečne přičiny, sta so dohromady pjeć króc, zo namołwi farar němskorěčneju wobdźělnikow, zo móžetaj tež němsce wotmołwić. Naspomnjenja hódne je, zo sta so to w serbskej řeči (příklad 5).

Příklad 5

F: *Jenož wino? Anne, što hišće wjac? Wino a ... Nó, praj němsce.*

Zjimajo móžemy tež hladajo na přenjowoprawjensku wučbu řečeć wo maksiměrowanju serbskorěčneho ruma. Hinak hač w šuli, hdžež w zasadže jenož serbskorěčni šulerjo do A-rjadownjow ze serbskej wuwučowanskej řeču chodžachu, spyta so tu po móžnosći wjele šulerjow do serbskeje wučby integrować. Tuta selektiwna integracija předstaja organizowany management w předpolu interakcije. We wučbje samej jewjachu so komunikatiwne a řečne naprawy, zo by so na jednej stronje serbsčina jako wuwučowanska řeč wobchowala a zo by so na druhej stronje zawěsćiło, zo móža tež němskorěčni wučbje scěhować. Město zo by so jich dla do němčiny přešlo, kaž je to hewak zwonka cyrkwe z wašnjom, wužiwaše so němčina jenož jako pomocny sředk k spěchowanju zrozumjenja a wobdźělenja na wučbje. Zo so we wučbje tež wot němskorěčných žada, zo serbsce řeča, je jara njewšědne. Kaž smy na spočatku widželi, njewočakuja so wot němskorěčných we wšědnym žiwjenju ani pasiwne znajomosće serbsčiny. Tu pak so wobdźělnicy na to přihtowachu, zo bychy aktiwnje w serbskorěčnej nabožnej praksy sobu skutkować móhli.

Tajki přihtow zawěsće přinošuje k tomu, zo so tež němskorěčni wosadni na serbskich kemšach doma čuja. Serbske kemše za šulske džěci štwórtk popołdnju móža so jako wuslědk tutoho řečneho managementa wobhladować. Na tutech kemšach běchu z přerěznje 35 wobdźělenych džěci 4–11 z B-rjadownjow. Jedyn z němskorěčných młodostnych mi praji, zo so na serbskich kemšach lěpje čuje, dokelž je na nje bóle zwučeny.

7. Wuhlad

W tutej studiji wopisowane procesy řečneho managementa pokazuja na to, zo je zakład za zachowanje řeče mjezsobna podpěra řečných jednanjow na wšelakich runinach. Tak móžemy na zhromadne skutkowanje řečneho managementa na kemšach a we přenjowoprawjenskej wučbje pokazać. Naprawy k spěchowanju serbsčiny na mikroruninje we přenjowoprawjenskej wučbje zepěraja so na řečny porjad kemšow na makroruninje. Na druhim boku móže so serbsčina jako kemšaca řeč runje přez to wobchować, zo so po

móžnosći za wjele młodych wosadnych, tež němskorěčnych, wuměnjjenja stworja, zo móža so na serbskich kemšach wobdźeleć.

Podobne wzajemne skutkowanje plaći za wjacore procesy managementa we wobłuku wopisowaneju komunikaciskeju situacijow. Rěčny management na kemšach njewobjezowaše so na rjadowanje postajenja kemšaceje rěče, ale wobsahowaše tež naprawy, kotrež mějachu njelěpšiny wobstejaceho porjada – kaž na př. wobdźelenje Serbow na němskich kemšach – wurunać. Tajke naprawy, spěchowace wužiwanje serbšćiny w Božej mši, podpěruja zaměry oficialneho rěčneho rjadowanja, kotrež je na wobchowanje serbšćiny jako hłowneje kemšaceje rěče wusměrjene. Nawopak je sylna pozicija serbšćiny w oficialnym rěčnym porjedže kemšow z wěstosću wuměnjjenje, zo móže so wona takrjec samozrozumliwje na kemšach preferować. Tež w přenjowoprawjenskeju wučbje smy wjacore procesy managementa zwěsćili. We wobłuku jednoreho managementa wudospołnjowachu so naprawy, pominace sej wužiwanje serbšćiny, z tajkimi, kiž pozbudeja k wužiwanju němčiny. Tak so pokazuje, zo so procesy rěčneho managementa, hač su jednoreho abo organizowaneho razu, mjez sobu wowliwnuja a hromadže skutkuja.

Z tutej studiju sym spytał pokazać, zo njeje wobchowanje serbšćiny jako cyrkwinškeje rěče we wosadze statiski staw, kotryž so prosće traděruje, ale zo so wuska zwjazanosć wosadnych ze serbšćinu přez aktiwne spěchowanje na wšelakich runinach skruća a zawěsća. Markantne zachowanje serbšćiny w cyrkwi je tuž wuslědk cyłego rjada stajnych procesow zaměrných a z dobom fleksibelnych naprawow, kotrež zadžěwaja wotchilenjam wot normy abo na nje reaguja, zdžěla pak je z dobrej wolu prowokuja abo dowoleja, zo bychu so tež němskorěčni integrowali. Z tutymi naprawami móže so maksiměrowanje serbskorěčneho ruma docpěć. Tež hdyž zdawaja so jednotliwe tu wobjednane naprawy maličkosće być, njesmě so jich wuznam podhódnoćić – bjez nich móhla so němčina dale a bóle přesadzić a serbšćinu wutłóćić. Hladajo na wusahowacy wuznam cyrkwy za naložowanje serbšćiny by spadowanje prezency serbskeje rěče we wobłuku cyrkwy zahubne sčěhi za jeje zachowanje docyla mělo.

Předležaca studija móžeše so jenož z někotrymi, hdyž tež centralnymi elementami rěčneho managementa w cyrkwinškim žiwjenju jedneje wosady zaběrać. Za dalše přeslědženje procesa zachowanja serbšćiny pola katolskich Serbow w cyłku měli so přepytowanja dalšich komunikaciskich situacijow a w druhich wosadach přewjesć.

Z němčiny přeložila Sonja Wólkowa

Literatura

- BUCHHOLT, Stefan 1998: Gesellschaftliche Transformation, kulturelle Identität und soziale Beziehungen. Soziale Netzwerke in der Oberlausitz zwischen Modernisierung und Kontinuität. Münster: LIT.
- ELLE, Ludwig 1991: Die Sorben in der Statistik. W: MAHLING, Jan; VÖLKEL, Martin (Hrsg.): Die Sorben in Deutschland, s. 21–25. Bautzen: Maćica Serbska.
- JAENECKE, Paulina 2003: Religiosität und Spracherhalt bei den katholischen Sorben. Berlin: Weißensee Verlag.
- KILANK, Rudolf 1973: Die katholischen Sorben seit der Wiedererrichtung des Bistums Meißen (1921–1973). Dokumentation. [njewozjewjenu mašinopis].
- KIMURA, Goro Christoph 2005a: Gengoseisaku kenkyu no gengokan o tou: Gengokeikaku/gengotaido no nibunhou kara gengokanri no riron e [Kak zapřijimuja slědžerjo rěčneje politiky rěč? – Wot dichotomije mjez rěčnym planowanjom/rěčnym zadžerženjom k teoriji rěčneho managementa]. W: Gengoseisaku [Sprachpolitik] 1, s. 1–13. [jendželska wersija: http://language-management.ff.cuni.cz/en/system/files/documents/kimura_JALP1_eng.pdf].

- KIMURA, Goro Christoph 2005b: Gengo ni totte „zin’isei“ towa nanika? Gengokotiku to gengoideorogi: Kerunougo, Sorubugo wo zirei tosite [Kotru rólu hraje intencija w rěčnych jednanjach? Konstrukcija rěče a rěčne ideologije, předstajene na přiklađe kornišćiny a serbšćiny]. Tokio: Sangensha.
- KIMURA, Goro Christoph 2014: Language management as a cyclical process. A case study on prohibiting Sorbian in the workplace. W: *Slovo a slovesnost*, 75/4, s. 255–270.
- KIMURA, Goro Christoph 2015a: Spracherhalt als Prozess: Elemente des kirchlichen Sprachmanagements bei den katholischen Sorben. W: *International Journal of the Sociology of Language* 232, s. 13–32.
- KIMURA, Goro Christoph 2015b: Grundzüge interlingualer Kommunikationsstrategien – dargestellt am Beispiel der deutsch-polnischen Grenzregion. W: *Sophia Journal of European Studies* 7, s. 59–88.
- LIDDICOAT, Anthony J.; BALDAUF Jr., Richard B. (eds.) 2008: *Language Planning and Policy. Language Planning in Local Contexts*. Clevedon-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters.
- Maćica Serbska (wud.) 1993: *Serbske šulstwo 1945–1970. Mjez socialistiskej ideologiji a narodnej zamołwitošću*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina.
- NEKVAPIL, Jiří 2009: The integrative Potential of Language Management Theory. W: NEKVAPIL, Jiří; SHERMAN, Tamah (eds.): *Language Management in Contact Situations. Perspectives from Three Continents*, s. 1–11. Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien: Peter Lang.
- NEKVAPIL, Jiří 2012: From Language Planning to Language Management: J. V. Neustupný’s Heritage. W: *Media Komyunikeshon kenkyu / Media and Communication Studies* 63, s. 5–21.
- NEUSTUPNÝ, Jiří V. 2003: Japanese students in Prague. W: *International Journal of the Sociology of Language* 162, s. 125–143.
- NORBERG, Madlena 1996a: Sprachwechselprozeß in der Niederlausitz. Soziolinguistische Fallstudie der deutsch-sorbischen Gemeinde Drachhausen/Hochoza (*Studia Slavica Upsaliensia*; 37). Uppsala: Uppsala Universitet.
- NORBERG, Madlena 1996b: Sprachwandel vom Sorbischen zum Deutschen in der Niederlausitz: eine Fallstudie. W: *International Journal of the Sociology of Language* 120, s. 9–23.
- POHONČOWA, Anja; POHONČ, Měrko (wud.) 2006: *Wotrow – něhdy a džensa*. Wotrow-Budyšin.
- POTOWSKI, Kim 2013: Language Maintenance and Shift. W: BAYLEY, Robert; CAMERON Richard; LUCAS, Ceil (eds.): *The Oxford Handbook of Sociolinguistics*, s. 321–339. New York: Oxford University Press.
- SLOBODA, Marián 2009: A language management approach to language maintenance and shift: A study from post-Soviet Belarus. W: NEKVAPIL, Jiří; SHERMAN, Tamah (eds.): *Language Management in Contact Situations. Perspectives from Three Continents*, s. 15–47. Frankfurt am Main-Berlin-Bern-Bruxelles-New York-Oxford-Wien: Peter Lang.
- WALDE, Martin 1993: Die Wende – Hoffnung für die katholische sorbische Lausitz? W: *Lětopis* 40/2, s. 38–48.
- WALDE, Martin 2000: Gestaltung sorbischer katholischer Lebenswelt. Eine Diskursanalyse der religiösen Zeitschrift „Katolski Posol“. Bautzen: Lusatia Verlag.
- WALDE, Martin 2004: Demographisch-statistische Betrachtungen im Oberlausitzer Gemeindeverband „Am Klosterwasser“. W: *Lětopis* 51/1, s. 3–27.